

СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА ХЛІБОПЕКАРСЬКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Ю. В. КІХАЯ

(Одеський національний економічний університет)

Анотація. Розглянуто структурні передумови конкуренції на товарних ринках України з використанням коефіцієнтів концентрації, а також визначено структуру ринків у найважливіших секторах національної економіки. Автором досліджено динаміку процесів концентрації на ринку хлібопекарських виробів. Обґрунтована приналежність хлібопекарського ринку до регіональних шляхом виокремлення його специфічних ознак (просторової та економічної). Оцінено структурні передумови конкуренції на найбільших регіональних ринках і виявлено тенденцію до посилення конкуренції в галузі загалом і наявності монополій в окремих регіонах.

Ключові слова: конкурентне середовище, структурні передумови конкуренції, хлібопекарська промисловість, регіональний ринок.

В умовах соціально-економічних перетворень і побудови соціально орієнтованої моделі ринку надважливим завданням постає розвиток конкурентних засад в економіці та вдосконалення існуючого конкурентного середовища. Загальновідомо, що конкуренція є детермінантою ефективної економічної діяльності та запровадження інновацій. Вона, будучи осередком сучасних ринкових цінностей, здійснює визначальний регулюючий вплив на існуючу систему господарювання.

Хлібопекарська промисловість є стратегічно важливою галуззю національної економіки, яка робить значний внесок у забезпечення її продовольчої безпеки. Стабільна та ефективна робота хлібопекарських підприємств свідчить про становлення конкурентоспроможної харчової промисловості. Кожне з хлібопекарських підприємств функціонує в умовах певного ринкового середовища, тому актуальним постає завдання аналізу передумов розвитку конкурентного середовища в цій галузі національної економіки України.

Становлення і розвиток конкурентного середовища в економіці України стало предметом дослідження ряду економістів. Так, О. О. Костусев [1] на основі аналізу та уза-

гальнення практичного матеріалу по значній кількості галузей національної економіки України виявив основні чинники та результати розвитку конкурентних відносин в Україні. В монографії Г. М. Філюк [2] висвітлено особливості трансформації конкуренції і монополії в сучасних соціально-економічних умовах. С. О. Черненко [3] розглядав вплив конкуренції на економічну ефективність, визначав найважливіші чинники неефективності товарних ринків в умовах ринкової трансформації. Предметом дослідження Л. Дідківської [4] стали проблеми розвитку конкурентних відносин на ринку споживчих товарів в Україні. Окрім численних наукових досліджень, удосконалення конкурентного середовища в економіці України та формування конкурентоспроможної національної економіки постійно відзначається серед пріоритетних завдань державної політики. Між іншим, недостатньо дослідженими залишаються передумови розвитку конкурентного середовища на рівні окремих галузей національної економіки, в тому числі і хлібопекарської промисловості України. Сучасний стан хлібопекарської промисловості, проблеми її розвитку постійно знаходяться під пильним поглядом як науков-

ців, так і самих товаровиробників. Так, аналізу проблем розвитку міжнародного бізнесу хлібопекарських підприємств присвячене дослідження Н. Я. Пітель [5]; О. М. Васильченко [6] виявив проблеми, які гальмують розвиток галузі і т. д. Але в умовах посилення конкурентної боротьби між хлібопекарськими підприємствами актуальним стає дослідження тенденцій розвитку конкурентного середовища у цій галузі.

Метою статті є оцінка поточного стану та визначення тенденцій зміни конкурентного середовища в хлібопекарській промисловості України на основі аналітичних матеріалів Центру комплексних досліджень з питань антимонопольної політики Антимонопольного комітету України та власних розрахунків автора. А також з урахуванням специфіки регіональних ринків виявити ознаки, які дозволяють кваліфікувати хлібопекарський ринок як регіональний і визначити тенденції розвитку конкуренції на такому ринку.

В умовах посилення глобалізаційних процесів і об'єктивної необхідності забезпечення конкурентоспроможності національних товаровиробників важливим є виявлення сучасних передумов інтенсивності конкурентної боротьби між ними. При такому аналізі слід враховувати, що конкуренція, будучи складною системою економічних відносин, не має єдиного інтегрального показника, який би характеризував стан конкурентних відносин у національній економіці України. Аналіз стану конкурентного середовища проводиться в першу чергу на основі дослідження структури товарних ринків. По-друге, оцінюються інституційні передумови конкуренції. Також у ході дослідження стану конкурентного середовища слід проаналізувати поведінку суб'єктів господарювання на ринку за даними їх опитування та динамікою розвитку малих і середніх підприємств, що функціонують на досліджуваному ринку [1, с. 120].

У ході аналізу структури товарних ринків національної економіки України спеціалісти Антимонопольного комітету України та Центру комплексних досліджень з питань антимонопольної політики найважливішим показником визначили частку підприємств, що діють

на ринках різних типів, у загальному обсязі реалізованої продукції. Дані, наведені на рис. 1, розраховані Центром комплексних досліджень із питань антимонопольної політики на основі знеособлених статистичних матеріалів статистичної звітності за формою № 1-підприємство. Причому у ході аналізу структурних передумов конкуренції на товарних ринках використовували коефіцієнти концентрації (CR), які показують сукупну ринкову частку (у відсотках) відповідної кількості найбільших суб'єктів господарювання. Так, зокрема CR1 показує частку одного найбільшого учасника ринку, CR3 – трьох та CR5 – п'яти. Слід зазначити, що використання цих показників є правомірним із юридичного погляду, оскільки, відповідно до Закону України «Про захист економічної конкуренції» [7], вищезазначені долі суб'єктів господарювання на ринку є однією з умов визначення його положення як монопольне.

За вказаною методикою виокремлюють чотири типи ринків:

- ринки з монопольною структурою (наявний один суб'єкт господарювання з ринковою часткою понад 90 %);
- ринки зі структурними ознаками індивідуального домінування (наявний суб'єкт господарювання з часткою понад 35 %, але менше 90 %);
- зі структурними ознаками колективного домінування (наявні 3 суб'єкти господарювання, індивідуальні частки яких менші за 35, але сукупна частка трьох найбільших перевищує 50 % або п'яти найбільших перевищує 70 %);
- конкурентні ринки, на яких відсутні ознаки колективного або індивідуального домінування [8, с. 11].

Отже, на початок 2012 р. (рис. 1) трохи менше половини продукції (49,2 %) реалізовували суб'єкти господарювання на ринках із конкурентною структурою (відсутні ознаки домінування), на ринках із ознаками колективного домінування (олігопольних) – 17,7 % продукції, на ринках із ознаками індивідуального домінування – 25,9 % і на монополізованих ринках, тобто ринках, де структурні передумови конкуренції відсутні – 7,2 %.

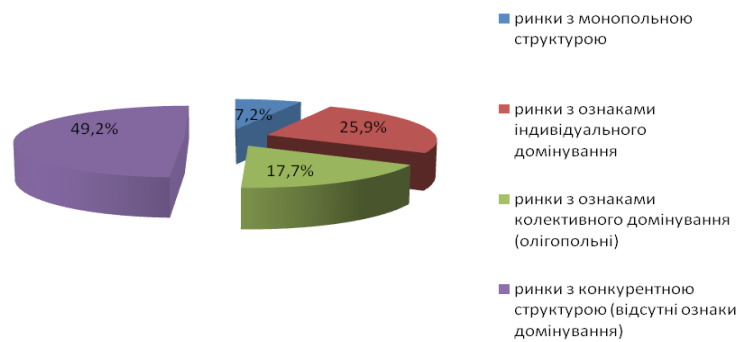

Рис. 1. Структурні передумови конкуренції в економіці України на початок 2012 р., у % [8, с. 45]

Стосовно структурних передумов конкуренції в основних секторах національної економіки (табл. 1), то на початок 2012 р. вони суттєво різнилися.

Таблиця 1

Структурні передумови конкуренції у найважливіших секторах економіки на початок 2012 року [8, с. 47]

Сектор економіки	Частка підприємств в обсязі реалізованої продукції, % до загального			
	«чиста» монополія	ринки з ознаками домінування	ринки з ознаками колективного домінування (олігополіні)	ринки з конкурентною структурою
Торгівля і посередництво	1,8	16,6	6,2	75,4
Машинобудування	0,0	25,3	15,2	59,5
Агропромисловий комплекс	1,9	24,4	14,6	59,1
Гірничо-металургійний комплекс	0,6	6,6	38,2	54,6
Паливно-енергетичний комплекс	18,7	59,7	1,8	19,8
Транспорт і зв'язок	25,0	41,2	19,4	14,4

Із табл. 1 видно, що найгірші структурні передумови конкуренції спостерігались у секторі транспорту та зв'язку (25,0 % загального обсягу товарів, робіт, послуг цього сектора) реалізовувалось на монополістичних ринках, 41,2 % – на ринках з ознаками індивідуального домінування і лише 14,4 % – на ринках з конкурентною структурою). Найбільш сприятливі для конкуренції структурні передумови спостерігались у торгівлі та посередництві, машинобудуванні та АПК. Приналежність харчової промисловості (в тому числі і хлібопекарської промисловості) до переробної сфери (переробка продукції агропромислового комплексу) свідчить про переважання в цій галузі конкурентних ринків. Доля монополізованих ринків («чиста» монополія та ринки з ознаками індивідуального домінування) в

АПК становить 24,4 %, а ринків із ознаками колективного домінування (олігополія) – 14,6 %.

Щодо ринку хлібопекарської промисловості, то на початок 2012 р. частки найбільших суб'єктів господарювання у обсягах реалізації становили: одного найбільшого суб'єкта господарювання – 6,43 %, трьох найбільших суб'єктів господарювання – 13,63 % і доля п'яти – 19,25 % [8, с. 134]. Протягом 2012 р. на ринку спостерігалася тенденція до посилення концентрації. Зокрема, внаслідок отримання дозволу Антимонопольного комітету України ТОВ ТД «Золотий урожай» придбав акції компанії «Коровай» (м. Київ) та компанії «Коровай», яка включає 7 хлібокомбінатів, розміщених у Луганській області, а також придбав ВАТ «Кримхліб», ВАТ «Одеський коровай», ТОВ «Білгород-Дністровська паляниця» та

ТОВ «Котовський хлібо завод», що забезпечило ТД «Золотий урожай» перевищення 50 % голосів у вищих органах управління цих компаній [9, 10].

Сучасному хлібопекарському ринку притаманні певні ознаки, які дозволяють кваліфікувати його як регіональний. Відомо, що регіональні ринки (з позицій економічної теорії) – це упорядкована система (механізм) взаємозв'язків і взаємовідносин щодо виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ і послуг, який спрямований на розвиток відповідних територій. Загальновідомо, що категорія «регіональний ринок» охоплює економічну та просторову складові.

Економічна компонента окреслює механізм взаємодії учасників ринку, якому притаманні певні економічні закони. Просторова компонента розкриває ринок як місце зустрічі суб'єктів господарювання. Принципово важливою ознакою регіональних ринків є проблеми ліміту форм, напрямів і методів економічної діяльності. Такі проблеми (стосовно ресурсів і готової продукції) на рівні окремих адміністративно-територіальних одиниць можуть відігравати вирішальний вплив на відносини господарювання.

З урахуванням окреслених аспектів можна визначити специфічні ознаки регіонального ринку хлібопекарських виробів (табл. 2).

Таблиця 2

Специфічні ознаки регіонального ринку хлібопекарських виробів

Складова ринку	Ознака	Характеристика
1. Просторова (географічна) щодо продукції	1.1. Традиції та звички споживання свіжого та «живого» хлібу	Продукцію слід реалізовувати дуже швидко, що більш вірогідно у межах певного регіону, а не всієї країни
	1.2. Готова продукція швидко псується	
2. Економічна	2.1. Особливості пропозиції	Асортимент хлібопекарської продукції є доволі широким. З урахуванням особливостей готової продукції виробничий процес має бути безперебійним
	2.2. Особливості попиту	Обсяги попиту традиційно є великими. Але нерозвиненість транспортного сполучення та збутових підприємств обумовлює неможливість задоволення попиту у віддалених населених пунктах. На задоволення такого попиту спрямована діяльність численних суб'єктів малого підприємництва. Для більшості з яких економічна активність на локальних ринках є мало не єдиною формою реалізації власних інтересів
	2.3. Державне регулювання ринку	Відрізняється в різних регіонах залежно від соціально-економічної ситуації

Отже, на підставі вказаних ознак ринок хлібопекарських виробів можна визначити як регіональний. Тому об'єктивно постає необхідність визначити структурні передумови конкуренції на рівні окремих регіональних ринків і проаналізувати їх динаміку. Досліджуючи шляхи протидії деформаціям ринкового механізму на конкурентних ринках у 2004 р., О. О. Костусев зазначав, що монопольні утворення діяли на 15 регіональних ринках хлібопекарських виробів [1, с. 256]. Упродовж 2012 р., за нашими оцінками, ознаки індивідуального домінування спостерігались на 14 регіональних ринках хлібопекарських виробів, колективного домінування – 6 та конкурентні

ринки були притаманні 5 регіонам. Що свідчить про тенденцію посилення конкуренції на досліджуваних ринках. Структурні передумови конкуренції на найбільших регіональних ринках хлібопекарської продукції представлені в табл. 3.

Тенденція до посилення конкуренції також відзначають і самі суб'єкти господарювання на основі аналізу даних кон'юнктурних обстежень підприємств. Для характеристики конкурентного середовища ринку шляхом обстежень ділової активності, даних опитувань суб'єктів господарювання щодо впливу конкуренції на їхню діяльність Центр комплексних досліджень з питань антимонопольної по-

Таблиця 3

**Структурні передумови конкуренції на найбільших регіональних ринках
хлібопекарської продукції в 2012 р. * [8]**

%

Область	CR 1	CR 3	CR 5	Тип ринку
Київська	33,63	44,0	49,68	Конкурентний ринок
Дніпропетровська	16,92	35,25	49,84	Конкурентний ринок
Донецька	13,44	23,91	26,99	Конкурентний ринок
Харківська	41,80	80,35	91,34	3 ознаками індивідуального домінування
Одеська	66,80	81,0	84,60	3 ознаками індивідуального домінування

* Наведено частку підприємств, що діяли на ринку, у загальному обсязі реалізованої продукції.

літики у 2012 р. за анкетними даними обстежив 1060 підприємств. «При цьому було розглянуто конкурентне середовище української економіки, що включає ринки товарів і послуг, на яких українські підприємства конкурують між собою (внутрішня конкуренція), а також із підприємствами близького та далекого зарубіжжя (зовнішня конкуренція)» [9, с. 109]. При здійсненні опитування підприємств і аналізу рівня конкуренції допускалося певне спрощення умов – за об'єкт аналізу обирали агреговані ринки, підгалузі або найважливіші ринки. Така оцінка, хоча і є дещо спрощеною, в цілому дозволила виявити об'єктивні загальні тенденції розвитку конкурентного середовища підприємств. Із досліджених у ході анкетування підприємств найбільш інформативними для нашого дослідження є сільськогосподарські підприємства та підприємства харчової промисловості. Отже, за проведенням опитуванням, в 2012 р. «високу конкуренцію з боку українських підприємств відчули 48,6 % сільськогосподарських підприємств, 66,7 % підприємств харчової промисловості. Як «високий» рівень конкуренції з боку підприємств далекого зарубіжжя визнали 9,68 % сільськогосподарських підприємств, 9,40 % підприємств харчової промисловості» [9, с. 112–113]. Найвищий рівень внутрішньоукраїнської конкуренції відзначили 70,6 % сільськогосподарських підприємств (2010 р. – 73,9 %, 2008 р. – 77,8 %) та 75,4 % підприємств харчової промисловості та перероблення сільськогосподарських продуктів (2010 р. – 80,6 %, 2008 р. – 79,4 %). Тобто можна зазначити, що підприємства харчової промисловості, в тому числі і хлібопекарські підприємства, відчувають значний конкурентний тиск (у 2012 р. понад 75 %

респондентів відзначили) з боку саме українських товаровиробників.

На підставі аналізу структурних передумов конкуренції, обстежень ділової активності підприємств, виокремлення ознак регіонального ринку та аналізу передумов конкуренції на окремих регіональних ринках можна дійти висновків, що нинішній стан конкурентного середовища на хлібопекарському ринку України характеризується певними протиріччями. По-перше, глибокі ринкові перетворення в нашій країні наприкінці минулого століття зумовили встановлення на ринку висококонкурентних відносин. Панування таких відносин безсумнівно є основою підвищення ефективності функціонування підприємств, зниження витрат і розширення асортименту із підвищенням якості хлібопекарської продукції. Разом з тим, на окремих регіональних ринках функціонують монополістичні об'єднання підприємств, які зумовлюють нерівномірність і деформації розвитку конкурентного середовища на досліджуваному ринку.

У ході дослідження стану конкурентного середовища на ринках товарів і послуг, враховуючи як складність самої категорії «конкуренція», так і тенденції та суперечності розвитку національної економіки України загалом слід брати до уваги необхідності використання системного підходу. За таким підходом, окрім визначення структурних передумов конкуренції та даних кон'юнктурних обстежень підприємств, важливо виокремити інституційні засади розвитку конкурентного середовища та взаємодію між великим, середніми та малими підприємствами в галузі. Дослідження цих передумов розвитку конкуренції будуть

покладені в основу наших подальших наукових розробок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Костусев О. О. Конкурентна політика в Україні : монографія / Костусев О. О. – К. : КНЕУ, 2004. – 310 с.
2. Филлюк Г. М. Конкуренція і монополія в епоху глобалізації : монографія / Филлюк Г. М. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 404 с.
3. Черненко С. О. Конкуренція та ефективність товарних ринків в Україні : монографія / Черненко С. О. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 171 с.
4. Дідківська Л. Сучасний розвиток конкурентного середовища ринку споживчих товарів / Дідківська Л. // Банківська справа. – 2009. – № 2 (86). – С. 48–66.
5. Питель Н. Я. Проблеми розвитку міжнародного бізнесу підприємств хлібопекарської галузі АПК України / Питель Н. Я. // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2011. – № 2. – С. 56–61.
6. Васильченко А. Н. Состояние и перспективы развития хлебопекарной промышленности в Украине / Васильченко А. Н. // Харчова наука і технологія. – 2009. – № 1. – С. 5–8.
7. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 р. № 2210 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 12. – С. 64.
8. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] : офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <https://ruslana.bvdep.com> та <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрана.
9. Звіт про науково-дослідну роботу «Тенденції змін стану конкурентного середовища в економіці України в 2011 році» / Антимонопольний комітет України, Центр комплексних досліджень з питань антимонопольної політики. – УДК 338.12:339.13 ; № держреєстрації 0112U001944. – К., 2012. – 162 с.
10. АМКУ разрешил ТД «Золотой урожай» приобрести более 50 % «Каравая» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://anyfoodanyfeed.com/ru/news/id/17172>. – Назва з екрана.
11. АМКУ разрешил ТД Золотой урожай купить 6 хлебопекарских компаний [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://biz.liga.net/all/prodovolstvie/novosti/2264268-amku-razreshil-td-zolotoy-urozhay-kupit-6-khlebopekarskikh-kompaniy.htm>. – Назва з екрана.

Ю. В. Кихая (Одесский национальный экономический университет). **Современное развитие конкурентной среды хлебопекарской промышленности Украины.**

Аннотация. Рассмотрены структурные предпосылки конкуренции на товарных рынках Украины с использованием коэффициентов концентрации, а также определена структура рынков в важнейших секторах национальной экономики. Автором исследована динамика процессов концентрации на рынке хлебопекарных изделий. Обоснована принадлежность хлебопекарного рынка региональным путем выделения его специфических признаков (пространственного и экономического). Оценены структурные предпосылки конкуренции в крупнейших региональных рынках и выявлена тенденция к усилению конкуренции в отрасли в целом и наличие монополий в отдельных регионах.

Ключевые слова: конкурентная среда, структурные предпосылки, хлебопекарная промышленность, региональный рынок.

U. V. Kihaya (Odessa National Economic University). **Modern development of a competitive environment for bakery industry of Ukraine.**

Summary. The article discusses structural preconditions for competition in product markets Ukraine with using the concentration factor and the structure of the markets most important sectors of the national economy was defined. The author investigates the dynamics of concentration in the market bakery products. Belonging to the regional bakery market was justified by isolating its specific characteristics (spatial and economic). Reviewed by structural preconditions for competition in major regional markets and the trend to increased competition in the industry as a whole and presence of monopolies in certain regions were found.

Keywords: competitive environment, structural preconditions for competition, baking industry, regional market.